

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Wittgensteinův argument proti soukromému jazyku
v kontextu psychopatologie**

Nikol Hejlíčková

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Wittgensteinův argument proti soukromému jazyku
v kontextu psychopatologie**

Nikol Hejlíčková

Vedoucí práce:

Mgr. Radek Schuster, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucímu bakalářské práce panu Mgr. Radkovi Schusterovi Ph.D. za odborné vedení práce, cenné rady a čas, který byl ochotný věnovat pro řešení dané problematiky. Dále bych chtěla poděkovat všem respondentům, kteří mi poskytli potřebné informace.

OBSAH

OBSAH	5
ÚVOD	7
1.0 FILOSOFICKÁ ZKOUMÁNÍ	8
1.1 Jazyk a řečové hry.....	8
1.2 Gramatika	9
1.3 Význam slova	9
1.4 Jednání podle pravidla.....	10
1.5 Porozumění	11
1.6 Mínění a záměr.....	12
1.7 Myšlení	13
1.8 Představivost	14
1.9 Životní forma	15
2.0 WITTGENSTEINŮV ARGUMENT PROTI SOUKROMÉMU JAZYKU	16
2.1 Historicko-filologický kontext Wittgensteinova argumentu	16
2.2 Problém soukromého jazyka	17
2.3 Nemožnost soukromého jazyka	20
3.0 INTERPRETACE WITTGENSTEINOVA ARGUMENTU	22
3.1 Interpretace Alfreda J. Ayera.....	22
3.2 Interpretace Rushe Rheese	24
3.3 Interpretace Saula Kripkeho.....	26
4.0 PSYCHOPATOLOGICKÉ PORUCHY –ASPERGERŮV SYNDROM	28
4.1 Aspergerův syndrom	28
4.2 Historické pojetí	28
4.3 Současné pojetí	29
4.4 Charakteristické projevy poruchy.....	29
4.5 Smyslové vnímání u poruch autistického spektra	30

4.6 Komunikace jedinců s poruchou autistického spektra.....	31
5.0 SOUKROMÝ JAZYK V PSYCHOPATOLOGII.....	35
5.1 Argument proti veřejnému jazyku	35
5.2 Soukromý jazyk v projevech jedinců s Aspergerovým syndromem	36
ZÁVĚR.....	41
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	42
SUMMARY	43

ÚVOD

Lidé na celém světě používají dorozumívací prostředky. Ty slouží k vyjádření našich přání, obav, myšlenek, pocitů, stanovisek, hodnot a ideálů. Tyto prostředky označujeme jako jazyk. Je to systém znaků, který má určitá veřejná pravidla, podle kterých se dané jazykové společenství řídí. Jazyk tak dává určitý smysl světu a umožňuje nám lidem se v něm orientovat a rozumět mu. Důležitou podmínkou pro používání jazyka je znalost jeho pravidel. Avšak tato schopnost nestačí, abychom měli možnost dorozumívání, musí existovat předpoklad, že víme, tušíme nebo předpokládáme, co má druhý na mysli. Pro to, abychom dosáhli jakéhosi předporozumění, je důležitý život ve stejném společenství. Svázanost s danou kulturou, hodnotami a normami. Je potřeba soužití našich životů pro pochopení a správné interpretování rozhovorů. I když si to nemusíme uvědomovat, schopnost komunikovat prostřednictvím jazyka je dar. Existují totiž lidé, kteří ačkoliv žijí ve stejné společnosti, jsou specifickým způsobem izolováni. Tato izolace může spočívat ve velice odlišném pohledu na svět a jeho prožívání a nápadně se projevovat při komunikaci a interpretaci informací.

Předkládaná bakalářská práce se zabývá používáním jazyka takto izolovanými lidmi, konkrétně se zaměřuje na jedince s poruchou autistického spektra. Jejím cílem je aplikovat Wittgensteinův argument proti soukromému jazyku na případy jedinců trpících především Aspergerovým syndromem a ukázat, že v kontextu psychopatologie má tento argument jen omezenou platnost. Domnívám se totiž, že ačkoliv jedinci s poruchou autistického spektra nejsou schopni adaptovat se na změny a - Wittgensteinovsky řečeno - ani na četnost a nestálost jazykových her, nelze je jednoduše vyčlenit z veřejného jazykového diskursu.

Pro dosažení zmiňovaného cíle v první kapitole nastíním základní pojmy obsažené ve *Filosofických zkoumáních*. Podrobněji popíši koncepci analýzy soukromého jazyka a argument proti němu. A pro úplnost kapitoly přidám tři vybrané interpretace Wittgensteina od Alfreda Ayera, Rushe Rheese a Saula Kripkeho. V následující kapitole představím obecný přehled projevů poruch autistického spektra s ohledem na Aspergerův syndrom. A ve třetí kapitole prostřednictvím čtených příkladů vymodeluji situaci jedince trpícího Aspergerovým syndromem, a pokusím se ukázat, že i když používá jazyk pro dorozumívání běžně, jako většina lidí, lze v některých ohledech tento jazyk považovat za soukromý.

1.0 FILOSOFICKÁ ZKOUMÁNÍ

Tato kapitola pojednává o vybraných tématech z Wittgensteinových *Filosofických zkoumání*, která se vztahují k problematice soukromého jazyka. Seznamuje s termíny, jako jsou řečové hry, gramatika, význam slova, jednání podle pravidla, porozumění, mínění a záměr, myšlení, představivost a životní forma. Cílem této kapitoly je nastínit a představit jednotlivé pojmy, ne však jejich podrobné vysvětlení.

Filosofická zkoumání jsou nejznámějším a nejvíce reprezentativním spisem Wittgensteinova pozdního díla. První část knihy se skládala z 693 paragrafů, do kterých je text rozdělen a druhá část je souborem poznámek zejména o filosofii psychologie rozčleněných do 14 kapitol.

1.1 Jazyk a řečové hry

Na prvních stránkách knihy se Wittgenstein vymezuje proti myšlence vyjádřené Augustinem v jeho „*Vyznáních*“. Kritizuje Augustinovu představu o tom, že slovo získává svůj význam prostřednictvím předmětu, který zastupuje. Tento náhled na fungování jazyka je nedostačující. Jazyk přeci není pouhým reprezentantem námi chápané reality. Jeho funkce je mnohem složitější a proto se nelze spoléhat pouze na metafyzické, epistemologické nebo jazykové spekulace. Wittgenstein si vysvětluje Augustinovu představu jazyka jako primitivnější řeč, již demonstruje na příkladu dělníka a pomocníka. Dělník A zavolá, jaký stavební kámen ze čtyř typů potřebuje, a pomocník B, reaguje na výzvu přinesením daného potřebného typu, jehož název si přiřadil k danému předmětu a naučil se jej na toto zavolání přinášet. Wittgenstein zde však přichází s tím, že tento způsob komunikace je jen jednou z mnoha možností, že je jen jednou z mnoha řečových her, kterým se učíme už od dětství prostřednictvím výcviku. Tento výcvik probíhá na základě „učení se slovům ukazováním“¹. Není to ovšem, jak by se mohlo zdát ostenzivní definice. Ostenzivní definici můžeme použít, až když známe jednotlivé výrazy. Není vhodná při učení dětí jazyku, protože už musíme mít předpoklad určité znalosti pro to, abychom mohli ostenzivní definici v určité jazykové hře rozumět. Definici ukázáním pro objasnění významu lze použít až zpětně, a to ve chvíli, kdy člověk už ví, jakou roli má v řeči toto slovo hrát. Díky tomuto nedojde ke zmatení, ke kterému by mohlo dojít, kdyby někdo nevěděl, že při ukázání na předmět, jehož charakteristickou barvu se snažíme vysvětlit,

¹ L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, §6, str. 15.

nepopisujeme například tvar tohoto předmětu, ale právě jeho barvu. Vztah jména a pojmenování zahrnuje představu oné věci v mysli, v té podobě, v jaké jsme se ji naučili nebo v jakých zkušenostech jsme se s ní již setkali. Pojmenování samo o sobě ještě není řečovou hrou, ale je přípravou k popisování. Tyto řečové hry v sobě nesou jak řeč, tak činnosti s ní spjaté. Dá se říci, že řeč je vývojově vyšším stupněm chování.

1.2 Gramatika

Stejně jako běžné hry i ty řečové jsou řízeny pravidly, v tomto případě gramatikou. Gramatická pravidla jsou podle Wittgensteina nositelé správného použití výrazů. Aplikací těchto pravidel získávají jednotlivé výrazy svůj význam. Hans Johann Glock dále uvádí, že to, co je správné, nemusí nutně znamenat pravdivé. Výraz není použit smysluplně, jestliže je aplikovaný na předměty, na které nemůže být aplikovaný pravdivě. Smysl nějaké výpovědi je determinován svým umístěním v gramatickém systému, v němž předchozí výpovědi determinují své logické vztahy k následujícím.² Je nutné podotknout, že ačkoliv Wittgenstein ukotvuje jazyk v gramatických pravidlech, tato pravidla nejsou striktně dána a nemůžeme je považovat za pravidla gramatiky, která jsou vyučována ve školách. Jejich použití zahrnuje mnohem více procesů. Člověk si je osvojuje při komunikaci, získává tak zkušenosti s použitím jazyka, ale vždy závisí na určité jazykové hře, jak budou jazykové výrazy používány a podle jakých gramatických pravidel.

1.3 Význam slova

Na rozdíl od těch strategických her, jazykové hry determinují to, co je korektní nebo to, co dává smysl. Význam slova není dán předmětem, jež slovo zastupuje, jako tomu bylo u Augustina, ale je dán způsobem užití výrazu v jazykové hře. Smysl výroku je jeho role odvíjející se z jazykové aktivity. Ve *Filosofických zkoumáních* je představen seznam řečových aktivit jako je dávat rozkazy, popisovat předmět, ptát se, přísahat, apod. Dále Wittgenstein přidává složitější aktivity jako je lhaní, vyprávění příběhů, snů, formování a testování hypotéz. Také zahrnuje druhy rozprav jako je mluvení o fyzických předmětech nebo smyslových vjemech a připisování předmětům jejich barvu. Wittgenstein podává v knize mnohočetné příklady určitých situací, při kterých dochází k nějaké konfrontaci a v nichž se nakonec vždy ukáže, že význam slova závisí na způsobu jeho použití v řečové hře. Například

² H. J. Glock, *A Wittgenstein Dictionary*, str. 150-151.

výraz „Deska“ může demonstrovat jak slovo, tak větu. Jestliže tímto výrazem někdo míní rozvedení věty „Přines mi desku.“ lze výraz chápat jako tzv. „eliptickou větu“ zkrácenou formu věty.³ To, co hraje roli v odlišení jednotlivých tvrzení, je způsob vyslovování slov, použitý tón, výraz obličeje, postavení těla, jež se liší v použití při konkrétní řečové hře. Použití znaku podle určitých pravidel zajišťuje smysluplnost daného znaku. Jaký význam, ale mají ukazovací zájmena jako je například „toto“? Podle Wittgensteina slovo „jméno“ charakterizuje užívání nějakého slova – ale mezi těmito druhy používání není to, které by platilo pro slovo „toto“. Protože pro jméno je charakteristické, že bývá vysvětlováno ukazujícím „ To je N.“ Ale vysvětlujeme také: „ To se jmenuje „toto“? Wittgenstein zde přichází s vysvětlením, že to souvisí s pojetím pojmenování. K tomu dochází při činnosti filosofa, který se snaží najít spojení mezi jménem a pojmenováním jako takovým. Dochází však k závěru, že „filosofické problémy vznikají, když si řeč dopřává prázdniny. A tehdy si ovšem můžeme představit, že pojmenování je jakýsi podivuhodný psychický akt, jakoby jakýsi křest určitého předmětu. A můžeme takto říkat i slovo „toto“ jakoby k nějakému předmětu, oslovovat ho jím – zvláštní způsob užití tohoto slova, který se vyskytuje zajisté jenom při filosofování.“⁴ Problém významu slova „toto“ je vyřešen tak, že sice slova, která význam nemají, neexistují, ale ukazující „toto“ má funkci takovou, že nemůže být nikdy bez nositele a vysvětluje jméno, na které ukazuje. Co se týče významu slov, pak slova neztrácí svůj význam, když je jejich nositel například zničen. Jak popisuje dále, úkolem filosofie je to, že před nás vše staví tak, jak to je a nic nevysvětluje. Má totiž funkci terapeutickou.

1.4 Jednání podle pravidla

Jako každá hra, i ta řečová má určitá pravidla. Wittgenstein si při tom klade otázku, co je kritériem toho, že „hrajeme podle pravidel“? Existuje nějaký vzor? Můžeme se spolehnout na zapamatování? Na naši paměť? V §57 je problematika pravidel představena následovně: „Něco červeného může být zničeno, ale červeň zničena být nemůže, a proto je význam slova „červený“ na existenci nějaké červené věci nezávislý. (...). Jestliže zapomeneme, jaká barva má toto jméno, pak toto jméno pro nás ztrácí svůj význam, to znamená, že s ním už určitou řečovou hru hrát nemůžeme. Kdybychom ale řekli, že červeň neexistuje, protože kdyby červeně nebylo, nemohlo by se o ní ani mluvit. Ale slova „červeň

³ L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, §20, str. 21.

⁴ *Tamt.*, §38, str. 32.

existuje“ chceme pojímat pouze jako výpověď: slovo „červeň“ má význam. A tím říkáme, že existuje něco, co má tuto barvu, protože jména označují jen to, co je prvkem skutečnosti.“⁵

Wittgenstein v §201 představuje paradox znějící takto: „Nějaké pravidlo by nemohlo určit žádný způsob jednání, protože s pravidlem je možno uvést ve shodu jakýkoliv způsob jednání. Odpověď zněla: Jestliže se dá každý způsob jednání uvést s pravidlem ve shodu, pak se dá uvést i do rozporu s ním. Neexistovala by tudíž ani shoda ani rozpor. Určité pojetí pravidla se tak projevuje při jednotlivých případech použití tím, čemu říkáme „řídít se pravidlem“ a čemu říkáme „jednat v rozporu s ním“.“⁶ Řídit se pravidlem je tak určitá praxe, kterou si nelze splést s pouhým přesvědčením, že se pravidlem řídíme. Pravidla jsou měřítko správnosti, ve smyslu definování toho, co má být řečeno správně a smysluplně. Glock popisuje vztah mezi pravidlem a jeho výrazem, a to mezi normativní funkcí a jazykovou formou, jež představuje jeho funkci. Porozumění pravidlu je schopností. Výpovědi týkající se této schopnosti porozumět jsou definitivní prohlášení. Definitivní prohlášení jsou záležitostí mechanismu. V tomto případě mentálního nebo neuropsychologického mechanismu, který produkuje správné aktivity za vhodných okolností.⁷

Na to, jestli existují určité hranice v rámci pravidel, odpovídá Wittgenstein, že tyto hranice existují vždy pro určitou řečovou hru, ale jinak pojem „hra“, jak vysvětluje, je pojem s „rozplývavými okraji“. Proto, abychom pochopili celou problematiku používání slov, jejich význam, jejich vztah k pojmenovanému atd., musíme podle Wittgensteina nejprve objasnit pojmy porozumění, mínění a myšlení.

1.5 Porozumění

Porozumění promluvě nespočívá ve zkušenosti ani to není něco, co se děje v posluchačově mysli. Raději bych řekla, že to je jakási schopnost, která se projevuje tím, jak posluchač reaguje na promluvu. Podle Glocka se porozumění slovu jako schopnost projevuje třemi způsoby:

a) tím, jak jedinec používá slovo,

⁵ *Tamt.*, §57, §58, §59, str. 41-43.

⁶ *Tamt.* §201, str. 102.

⁷ H. J. Glock, *A Wittgenstein Dictionary*, str. 323.

b) tím, jak jedinec reaguje na jeho použití dalšími lidmi,

c) tím, jak je jedinec vysvětluje, když se někdo zeptá.⁸

Wittgenstein pokládá pojem „porozumění“, „chápání“ jako rodovou podobnost, výraz, který označuje různorodost propojených procesů. Porozumění není ani mentální ani psychická událost, proces ani stav. Nepopírá, že při porozumění může docházet k mentálním nebo psychickým průvodním jevům, ale pouze odmítá to, že by tyto jevy zakládaly naše porozumění. V §321 si Wittgenstein klade otázku: „Co se děje, když člověk náhle porozumí?“⁹ podle něho je tato forma otázky položena špatně. Jestliže jde v tuto chvíli o význam výrazu „náhle pochopit“, tak odpověď nemá poukazovat na nějaký pochod označovaný těmito slovy. Otázka by tak mohla znamenat: Jaké jsou příznaky toho, že někdo náhle pochopí, jaké jsou charakteristické průvodní jevy náhlého pochopení?¹⁰ Wittgenstein si všímá toho, že si nejsme vědomi našich mimických pohybů, výrazů obličeje, nebo změn dýchání. Tyto fyziologické stavy zaznamenáváme až ve chvíli, kdy nás na ně někdo upozorní. Forma je založena na kritériu, týkající se chování při dané komunikaci. Pro druhé je naše upřímné prohlášení kritériem našeho porozumění: to obvykle vytváří předpoklad pro naše porozumění, ačkoliv může být tento předpoklad vyvrácený naším selháním při demonstraci tohoto porozumění. Rozumět něčemu má samozřejmě logickou spojitost s řečí a technikou. „Rozumět nějaké větě znamená rozumět určité řeči. Rozumět nějaké řeči znamená ovládat určitou techniku.“¹¹

1.6 Mínění a záměr

Wittgenstein ve *Filosofických zkoumáních* nastoluje otázky týkající se zamýšlení, úmyslu a mínění v §§627-693. V této pasáži se zabývá tím, jestli by bylo možné chápat mínění vážnosti nevyřčeného úmyslu za jistou evidenci tohoto úmyslu. Ptá se po možnosti existence pocitu, smyslu našich slov, která jsme už zapomněli při daném úmyslu. V §656 problematiku Wittgenstein rozvádí: „Kvůli čemu říkám někomu, že jsem měl předtím to a to přání? – Dívej se na řečovou hru jako na to, co je primární! A na pocity atd. jako na určité pojetí, určitou

⁸ H. J. Glock, *A Wittgenstein Dictionary*. str. 373.

⁹ L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, §321, str. 132.

¹⁰ *Tamt.*, str. 132.

¹¹ *Tamt.*, §199, str. 102.

interpretaci řečové hry! Bylo by možno položit otázku: Jak člověk došel k tomu, že pronáší řečové projevy, které označujeme jako „informování o minulém přání“, nebo o minulém úmyslu?“¹² To, jestli máme něco v úmyslu nebo něco míníme, není determinováno myšlenkovým procesem ani ostenzivní definicí. „Úmysl je totiž zakotven v určité situaci, v lidských zvycích a institucích.“¹³ Podle Glocka to může vypadat tak, že mínit něco je snahou směřovat něčí pozornost k tomu myšlenému. Ale takovýto akt nemusí být zahrnut. Mentální, psychický proces nebo stav není důležitý ani dostačující pro domnívání se, zamýšlení nebo mínění.¹⁴

1.7 Myšlení

Co se myšlení týče, podle Glocka, na jednu stranu musí mít myšlení reprezentační povahu: dokud mohou být naše slova interpretována pomocí odkázání na to, co si myslíme (ve smyslu ptát se sebe sama proč mám právě tuto konkrétní myšlenku), naše interpretace vlastních slov nedává žádný smysl. Na druhou stranu toto znamená, že psychické prvky nejsou ve stejné třídě vztahů k realitě jako slova.¹⁵ Obecněji, Wittgenstein kritizuje pohled na myšlení jako mentální proces doprovázející řeč a zásobující ji významem. Wittgenstein se to snaží vysvětlit v §317: „Jako kdyby bylo účelem věty dát někomu vědět, jak nám je: jenomže ne v žaludku, nýbrž aby se tak řeklo, v našem myšlenkovém ústrojí.“¹⁶ Dalším argumentem proti pojetí myšlení jako doprovázející aktivity je, že to, co rozlišuje mluvení s porozuměním od mechanického prohlášení stroje nebo papouška není průvodní proces. Zde Wittgenstein mluví o rozdílu mezi smysluplnou a nesmysluplnou řečí. Tato část podněcuje Wittgensteina k tomu, aby se zabýval rozdílem mezi dobře zváženým a lehkomyšlným projevem. „Je myšlení určitý druh mluvení? Člověku by se chtělo říci, že je tím co odlišuje myslící mluvení od mluvení bezmyšlenkovitého.“¹⁷ Rozdíl mezi nesmysluplnou a smysluplnou řečí spočívá v tom, jak je celé komunikace dosaženo, jak je pronesená řeč a jak je mluvčí schopný (prostřednictvím vysvětlení nebo obhájení jeho prohlášení). Dále ve *Filosofických zkoumáních* je spojitost

¹² *Tamt.*, §656, str. 209.

¹³ *Tamt.*, §337, str. 136.

¹⁴ H. J. Glock, *A Wittgenstein Dictionary*, str. 180.

¹⁵ *Tamt.*, str. 358.

¹⁶ L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, §317, str. 131.

¹⁷ *Tamt.*, §330, str. 134.

mezi myšlením a řečí vysvětlena následovně. „Jestliže při řeči myslím, tak se mi nevynořují vedle jazykového výrazu ještě také „významy“, nýbrž nositelem myšlení je řeč sama.“¹⁸ Myšlení je také symbolickým procesem, zahrnuje operování se znaky, prostřednictvím ruky při psaní nebo pusou a hrtanem při mluvení. Myšlení lze chápat jako dobrovolné cvičení ze získané mentální kapacity, může být představeno rozmanitými způsoby, příklady s větším či menším úsilím.

1.8 Představivost

Další otázka, kterou si Wittgenstein klade při svém důkladném zkoumání jazyka, je spjatá s tím, co si představujeme, když o něčem mluvíme. Jaký je rozdíl mezi počítáním v duchu a počítáním na papíře? Wittgenstein definuje představu takto: „Představovaný obraz je obraz, který je popisován, když někdo popisuje svoji představu.“¹⁹ Wittgenstein nepopírá pouze to, že náš psychický život je obecně založen na mentálních představách, ale pochybuje o koncepci představování jako takové. Představivost je chápána jako vnitřní proces. Je to představa fyzického obrazu, který je ale námi pozměněn. Nedochází totiž k bezprostřednímu působení fyzického předmětu na naše smysly, jejímž výsledkem by byl vjem. Ale představivost vzniká až vybavením si z paměti daný fyzický předmět, který je už ale pozměněn tím, jak na nás daný předmět působil ve chvíli bezprostředního kontaktu. Proto bychom se měli raději ptát po slově „představivost“ a na jeho použití, jehož podstatou je gramatika. V souladu s Glockovým vysvětlením se domnívám, že je možné, aby lidé vyjadřovali své představy, když píšou nebo malují, bez toho aniž by předtím něco viděli svým vnitřním okem. Ovšem není potřeba žádná mentální událost nebo proces, když si někdo něco představuje. Můžeme říci, že mentální představa není žádným předmětem, jenž by byl kritériem pro stanovení identity materiálních věcí. Připisujeme mentální představy ostatním na základě prohlášení nebo chování. To je to, co subjekt řekne nebo namaluje, když je požádán, zatímco v případě první osoby nepoužíváme vůbec žádné kritérium.²⁰

¹⁸ *Tamt.*, §329, str. 133.

¹⁹ *Tamt.*, §367, str. 144.

²⁰ H.J.Glock, *A Wittgenstein Dictionary*, str. 170.

1.9 Životní forma

Celá komunikace, jazykové hry a vše s tím spjaté patří do celku, vyjádřeného jako „životní forma“. Protože: „představit si určitou řeč znamená představit si určitou životní formu.“²¹ „Naše životní formy jsou součástí naší biologické lidské podstaty, která pevně stanovuje to, jak jednáme a reagujeme. Klazení otázek, vyprávění, povídání si, jsou součástí naší přirozené historie, stejně jako chůze, jídlo, pití, hraní si. Tyto činnosti, stejně tak jako ty už citované, jsou kulturními aktivitami, formami a sociálními interakcemi.“²²

²¹ L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, §19, str. 20.

²² H. J. Glock, *A Wittgenstein Dictionary*, str. 126.

2.0 WITTGENSTEINŮV ARGUMENT PROTI SOUKROMÉMU JAZYKU

Tato kapitola pojednává o Wittgensteinově analýze problému soukromého jazyka a jeho argumentu proti soukromému jazyku. První podkapitola seznamuje s historicko-filologickým kontextem argumentu proti soukromému jazyku. Následně se pokusím objasnit problém soukromého jazyka ve *Filosofických zkoumáních*, přesněji v §243-315. A ve třetí podkapitole se budu zabývat nemožností soukromého jazyka.

2.1 Historicko-filologický kontext Wittgensteinova argumentu

Přestože se filosofové zabývali jazykem a jeho vztahem k realitě, jeho úlohou ve společnosti, jeho funkcemi a vlastnostmi už dříve před Wittgensteinem, až Wittgenstein přichází se svou analýzou soukromého jazyka, která ústí v představu nemožnosti soukromého jazyka. Ačkoliv bychom se mohli ve filosofických dějinách zabývat téměř každým filosofem, který se třeba jen zmínil o jazyku a jeho funkcích, není to záměrem této práce. I když Wittgenstein ve *Filosofických zkoumáních* odkazuje na některé filosofy, nemůžeme říct, že by z jejich myšlenek systematicky a explicitně vycházel. Přestože tomu tak je, lze spatřit lehké nitky táhnoucí se jeho životem, které ho vedou ve svém myšlení. Proto si trůfám tvrdit, že určité kontakty, které ve svém životě navázal, Wittgensteina podnítily a také rozvedly jeho myšlenky.

Konečná verze analýzy konceptu soukromého jazyka je obsažená ve *Filosofických zkoumáních*, přesněji v §§243-315. Avšak jsou různé dohady o tom, kde argument přesně začíná a kde končí. Candlish Stewart a Wrisley George poznamenávají, že Wittgenstein sám nikdy nepoužil spojení „argument proti soukromému jazyku.“ Najdou se i tací interpreti Wittgensteina, kteří zpochybňují argument proti soukromému jazyku jako takový. Nicméně dokonce i mezi zastánci tvrzení, že je ve *Filosofických zkoumáních* obsažen argument proti soukromému jazyku, panuje značný rozpor o jeho interpretaci. Výsledek je takový, že každé čtení argumentu je následně velice kontroverzní. Tato kontroverze vyplývá z tendence filosofů číst v textu své vlastní předsudky, aniž by je explicitně vyjádřily.

Popularita Wittgensteinova díla je dána jeho kritickým pohledem na kontroverzní postavení filosofie. Jeho cílem je poukázat na nesmyslnou povahu tradičního filosofického teoretizování. Ve *Filosofických zkoumáních* můžeme najít pasáže, ve kterých odhaluje chyby

tradičních filosofů, ale také poukazuje, jak by měla být filosofie prováděna a nahrazuje zmíněná chybná pojetí svými zajímavými novými filosofickými pohledy. Tak, jak můžeme spatřit, podle Wittgensteina, kontroverzní postavení filosofie, můžeme také analogicky spatřit Wittgensteinovy kontroverzní myšlenky zabývající se analýzou soukromého jazyka.

2.2 Problém soukromého jazyka

Paragrafy týkající se soukromého jazyka nepojednávají pouze o jednání podle pravidla, ale pokouší se poukázat na obecné a chybné pojetí mysli (mentálních stavů a procesů) a její vztah k chování. Ačkoliv se hlavně soustředí na vjemy a pocity, především na bolest, zároveň se soustředí na zkušenosti, jako jsou například ty vizuální. Na druhou stranu argument proti soukromému jazyku předpokládá diskuzi o jednání podle pravidla. Wittgenstein chápe jazyk jako aktivitu řízenou gramatickými pravidly. Situace řečového projevu, na kterou se Wittgenstein zaměřil a na které spočívá jeho hlavní argument, se váže na schopnost vyjadřování našich soukromých pocitů a zkušeností, které nikdo jiný, než my sami nemůže znát.

Představa soukromého jazyka je poprvé definována v §243: „Slova řeči se mají vztahovat na to, o čem může vědět jedině mluvící; na jeho bezprostřední, soukromé pocity. Někdo jiný této řeči nemůže rozumět“²³ Význam gramatické stránky při tomto popisu je velice důležitý. Neboť řeč je zde právě převážně o významu věty a o její smysluplnosti. Je to, jako kdybychom se dívali na kouli ze všech možných stran, které musíme brát v potaz. Jeden úhel pohledu není určující. Poté, co byla představena myšlenka soukromého jazyka, v následujících §§244-255 rozvíjí tuto myšlenku soukromého jazyka. Dochází k závěru, že existují dva významy pojmu „soukromý“ a to takové, kde si filosof představuje, že jsou naše pocity soukromé. A druhý význam spočívá v tom, že tyto pocity, jak se o nich běžně mluví, nejsou ani jeden ve své podstatě soukromé. V §256 se ptá, zdali je vůbec možný soukromý jazyk.

Wittgenstein se v dalších pasážích textu zabývá počítky, vjemy a pocity bolesti. Candlish a Wrisley podotýkají, že je důležité uvědomit si, že jestliže Wittgenstein mluví o pocitech, pak to nejsou pocity týkající se každodenních faktů lidské existence, ale jsou to předpokládané příklady filosofických vysvětlení každodenních faktů. Tak to například mohou

²³ L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, §243, str. 111-112.

být pocity připomínající karteziánskou duši, něco, co nemá možnost mít veřejný psychický život a jehož „zkušenosti“ jsou soukromé.²⁴

Tento příklad je jedním z mnoha příkladů uvedených ve *Filosofických zkoumáních* a pro představu by měl posloužit velice dobře. Jde o to, jak se vztahují slova na pocity. Wittgenstein toto uvádí v §244: „Slova se spojují s původním, přirozeným výrazem pocitu a nastupují na jeho místo.“²⁵ Podstatou je, že člověk se v dětství učí jak reagovat například na pocity bolesti. V tomto procesu je nahrazena bezprostřední reakce na podnět použitím určitého výrazu, užívaného při vyjádření určitého pocitu. Avšak zde dochází právě k problému, protože do jaké míry může někdo vědět, jaké pocity já mám? Jsou výrazy, které označují mé pocity bolesti přirozenými projevy bolesti? Bylo by možné oprostít pocit bolesti od nějakého přirozeného výrazu? Kdyby tomu tak bylo, mohli bychom si představit geniální dítě, které je schopno, při každém bolestném pocitu, pojmenovat tuto bolest. Pak by mu však nikdo jiný nerozuměl. Wittgenstein v §257 celou myšlenku doplňuje tím, že nesmíme zapomínat na gramatická pravidla. Aby mělo pojmenování smysl, musí daná osoba už znát gramatická pravidla, musí se umět orientovat v jazyce a umět tato pravidla aplikovat. Pakliže bychom si vedli deník, jak demonstruje Wittgenstein na svém příkladu v §258, zapisovali bychom si jeden znak, který by byl asociací pro jednu danou prožitou bolest. A kdykoliv by se tato bolest vrátila, zapsali bychom si znak do deníku. Pak bychom tedy měli takové množství znaků, kolik různých pocitů bolesti bychom prožili. Nicméně to, že jsme si zapsali určitý znak pro určitou bolest správně, je založeno na tom, že máme pocit, že se nepleteme. Nelze tedy nijak odůvodnit naši správnost pouze naším pocitem. Jak podotýká Petr Glombíček, jestliže bychom popis našich pocitů chápali stejně jako popis fyzických předmětů, mohli bychom soudy o těchto předmětech hodnotit jako správné nebo nesprávné. Avšak vyjádření našich pocitů mohou být pouze upřímná nebo neupřímná. O chybě ani souzení by pak nebyla žádná řeč. Protože měřítkem správnosti by bylo rozpoložení daného jedince v dané situaci.²⁶

Napadá mě zde otázka. Jaký je rozdíl mezi zapisovaným znakem a naší snahou pojmenovat bolest slovem? Podle Glombíčka je důležité zmínit, že Wittgenstein ve *Filosofických*

²⁴ S. Candlish, G. Wrisley, *Private Language*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014, [online] Dostupné z: URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/private-language/>>. [cit. 2015-17-02].

²⁵ *Tamt.*, §244, str. 112.

²⁶ P. Glombíček, *Soukromý jazyk, pravidla a Wittgenstein*, str. 14.

zkoumáních nechápe jména pro popis mentálních stavů jako jména, která používáme pro popis fyzických předmětů. A soudy vynesené o těchto mentálních stavech je třeba chápat jako konvenci přirozených projevů pocitů.²⁷

Jaký je vztah mezi vjemem a daným pojmem? Znak totiž není daným vjemem, ale slovem našeho veřejného jazyka, které je definované odkazem na kritéria při chování. Na naši bolest nelze jednoduše ukázat, tak jako například na stůl. Ačkoliv jednoduše řečeno: „Toto je E“, nedělá „E“ jménem daného vjemu dokud není vymezeno to, čím je. A z vlastní zkušenosti je těžké shodnout se například na barvě nebe, natož pak snažit se vysvětlit náš subjektivní pocit bolesti. Pro to, abychom byli schopni znát vnitřní pocity druhých, bychom v podstatě museli umět sdílet naše pocity. Museli bychom být dva lidé v jednom těle, abychom mohli mít stejný typ počítku. Tak v nás snaha popsat druhým naše pocity vytváří pochybnost ve sdělení tzv. „problém jiných nebo druhých myslí“²⁸ Kdybychom, podle Glombíčka, senzualismus dovedli až do krajní meze, kdy je naše poznání závislé na počítčích, pak by i naše sdělování bylo závislé na našich počítčích. A krajností by zde byla nastalá situace, v níž by nebylo možné sdělit nic, a proto by tomu nešlo ani přiřadit určitý výraz pro náš počitek, a tak bychom nebyli schopní ani identifikovat naše počítky a tedy vůbec myslet. Glombíček tento závěr označuje jako paradoxní a skeptický.²⁹ Skeptickým proto, že ze zkušenosti víme, že jsme schopni vědět, že má někdo bolesti. Proto celý předešlý problém je problémem použití slova „sdílet“. Ačkoliv pocity naše nebo druhých sdílet nemůžeme, můžeme je ale znát. Bylo by to jako s tímto příkladem: „Proč nemůže moje pravá ruka levé ruce darovat peníze? Moje pravice je může vložit do mé levice. Moje pravice může napsat darovací listinu a moje levice potvrzení o přijetí. – Ale další praktické následky by nebyly následky nějakého darování. Když levice vzala od pravice peníze atd., zeptám se: „No a co dále?“ A tutéž otázku by bylo možno položit, kdyby si někdo poslal soukromé vysvětlení nějakého slova; myslím tím, kdyby k sobě pronesl určité slovo a přitom by zaměřil svoji pozornost na určitý pocit.“³⁰ Je totiž rozdíl mezi kritériem pro to, že se domníváme, že slovu rozumíme, tedy naším subjektivním chápáním, a kritériem pro to, když slovu rozumíme správně. My nevíme, zdali

²⁷ *Tamt.*, str. 11.

²⁸ *Tamt.*, str. 16.

²⁹ *Tamt.*, str. 16.

³⁰ L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, §268, str. 118.

druhý člověk má stejné cítění bolesti jako my. Známe jen svou bolest. Bolest někoho dalšího můžeme jen předpokládat. V podobné situaci se nacházíme, když se snažíme někomu pospat náš vjem barvy nebo náš vjem impresie, na základě našeho pozorování nějakého uměleckého díla.

Na každého totiž působí jinak, třeba i podobně, ale ne stejně. K tomu, že člověku rozumíme, když prohlásí, že má bolesti, nepotřebujeme slovo bolest, ale představu bolesti. Naše zkušenost nám ale ještě nezaručuje správnost použití daného výrazu.³¹ Předpoklad znalosti mentálních stavů a k nim přiřazené patřičné chování nás vede k tomu, že lze pocity předstírat. Dalším příkladem může být situace, kdy my sami ani nemáme takové znalosti o našich pocitech, jako o nás mají druzí. Z tohoto můžeme usoudit, že zde chování hraje důležitou roli. Namísto toho, abychom řekli: „Tato bolest pojmenovává náš vjem bolesti“, bychom měli říci, že existují charakteristiky chování, které doprovázejí bolest. Tyto charakteristiky poskytují kritéria pro prohlášení jako: „Ona je v bolestech“/ „Ona má bolesti“. Tato věta nepodává informaci o vnitřním předmětu, ale o výrazu bolesti. Proto lze předstírat bolest až ve chvíli, kdy už máme praxi v připisování našich vnitřních psychických stavů na základě projevu chování.³²

2.3 Nemožnost soukromého jazyka

Wittgensteinův argument proti soukromému jazyku spočívá v jeho nesmyslnosti z hlediska gramatiky. Ukazuje tak, že představa soukromého jazyka, kterému by rozuměl jen jedinec, který by ho vynalezl pro pojmenovávání svých vlastních vnitřních pocitů, je nesrozumitelná.

Proto se naskytá otázka po tom, jak bychom si mohli být jisti, že zapisujeme správný znak pro danou bolest? O to Wittgensteinovi jde. Ukázat, že jakmile zde nemáme nikoho jiného, kdo by nás kontroloval při aplikování našich pravidel, nemůžeme si být jisti, že je používáme správně. Protože naše zdůvodnění pravdivosti neodkazuje na něco, co je obecně platné, co je nezávislé. Protože tímto garantem správnosti je pouze náš pocit, že si myslíme, že je to tak správně. Wittgenstein spojoval argument s problematikou poznání. Jak se můžeme všichni jednoduše přesvědčit, poznání je vždy spojeno s chybou a z toho vyplývá, že „poznání bez možnosti omylu není poznání.“³³ V určité jazykové hře už je nějak obsaženo, jak bude druhý

³¹ H. J. Glock, *A Wittgenstein Dictionary*, str. 314.

³² *Tamt.*, str. 314.

³³ P. Glombíček, *Soukromý jazyk, pravidla a Wittgenstein*, str. 12.

reagovat, jaká bude reakce na vzájemnou konfrontaci. Proto je důležitá představa veřejného jazyka, protože až reakce druhých nás ubezpečí o správnosti použití našich výrazů. Tuto konstrukci „předobsaženého vědění“ spatříme ve struktuře samotných *Filosofických zkoumáních*. Když Wittgenstein v textu vede dialog s druhou osobou, můžeme se jen dohadovat o ztvárněné postavě, už tak nějak předjímá odpovědi této neznámé siluety. Z hlediska praxe je možné, že bychom už nějak věděli, jak nám druhá osoba odpoví? Ne vždycky. Můžeme se o něčem dohadovat, předpokládat či očekávat nějakou formulaci odpovědi, ale nestává se často, že bychom si vedli jakýsi nadcházející dialog v hlavě a vymýšleli odpovědi. Většinou je to spíše tak, že můžeme předpokládat nějakou reakci, ale odpověď a její přesnou formulaci vymýšlíme až v dané situaci, v dané jazykové hře. Druhý aspekt, který je poznatelný už ze struktury, je posazení jazyka do veřejného prostředí, vytvořeného druhou osobou a dialogickou formou psaní. Byla by tak *Filosofická zkoumání* více zpochybnitelná, kdyby byla psána pouze jako sled myšlenek?

Wittgenstein dochází k závěru, že soukromý jazyk není možný. Protože nejsme schopni sdělit stav vyplývající z našich vnitřních počítků někomu jinému, natož pak sobě. Důsledkem takového „nesdělení“ by byla situace, kdy bychom nebyli schopni říct nic. Spojitost je spíše taková, že pravidla jsou standardy správnosti a slovo jako „bolest“ je jméno vjemu a ne jenom nějaký zvuk, a tak musí být vymezeno jeho použití.³⁴

³⁴ H. J. Glock, *A Wittgenstein Dictionary*, str. 311.

3.0 INTERPRETACE WITTGENSTEINOVA ARGUMENTU

Obsahem této kapitoly jsou tři vymezení, kritiky či interpretace vztahující se k otázce soukromého jazyka obsažené ve *Filosofických zkoumáních*. Prvním z vybraných autorů je Alfred J. Ayer, následovat bude pojetí Rushe Rheese a třetím interpretem je Saul Kripke.

3.1 Interpretace Alfreda J. Ayera

Hned na úvod článku *Je možný soukromý jazyk?* Ayer, na rozdíl od Wittgensteina, přijímá fakt, že z určitého hlediska soukromé jazyky jsou možné. Podle jeho názoru, jejich charakteristikou je, že jsou určeny jen pro malou skupinu lidí, popřípadě jednoho člověka. Funkcí takového soukromého jazyka je srozumitelnost právě jen pro tu danou skupinu lidí nebo pro toho daného člověka. Z tohoto důvodu Ayer nemluví o Wittgensteinovském soukromém jazyku v pravém slova smyslu. Avšak dále přidává myšlenku, že jestliže filosofové mluví o soukromém jazyku, pak se podle nich musí vždy nutně vztahovat k soukromým zkušenostem. Domnívám se, že pokud se filosofové chtěli zabývat jazykem a jeho veřejnou složkou, pak se museli vymezit proti soukromým zkušenostem tak, aby měl jazyk veřejnou funkci, měl by se vztahovat k věcem, jevům, které jsou veřejností ověřitelné, pozorovatelné. Ayer uvádí příklad s Carnapovou koncepcí, která „protokolární jazyk“ prohlašuje za součást fyzického jazyka. A to z toho důvodu nelze vytvořit intersubjektivní protokolární jazyk, protože obsah, který tento jazyk nese, nelze verifikovat.³⁵ Proto „věty jež na první pohled odkazují k soukromým zážitkům, musí být logicky ekvivalentní s větami, jež popisují nějaký fyzický stav subjektu.“³⁶

Další možný způsob jak Ayer interpretuje vyjádření vlastních počitků spočívá v prohlášení, že pro každého mají jeho vlastní zážitky svůj osobitý význam, a tak pro každého mohou znamenat něco jiného. Zde se ovšem Ayer rozchází s Wittgensteinem. Wittgenstein totiž naopak tvrdí, že používání jazyka soukromým způsobem není možné, protože by druhým nebyl jedinec schopný sdělit co míní, a nebyl by to schopný sdělit ani sobě samému. Ze zmíněného plyne nemožnost vůbec něco říci. Na druhou stranu Ayer zdůrazňuje, že ačkoliv každý z nás má jiné cítění, tak to, co nás spojuje, jsou pojmy, které užíváme všichni

³⁵ Alfred J. Ayer, (přeložil Petr Glombiček), *Je možný soukromý jazyk?*, *Soukromý jazyk, pravidla a Wittgenstein*, str. 39.

³⁶ *Tamt.*, str. 39.

stejně. Jako je právě slovo „počitek.“ Z tohoto důvodu jazyk není soukromý, protože to, jakým způsobem a jakými prostředky se vyjadřujeme o našich soukromých zkušenostech, vjemych nebo počítčích, je přirozené a všem společné. Používáme výrazy, se kterými se běžně dorozumíváme, a proto jsme schopni rozumět.

Ayer se pozastavuje nad schopností rozeznávat pomocí našich smyslů. Podle jeho názoru se jedinec o správnosti vyřčeného v konečné fázi ujišťuje pomocí smyslů, především pomocí zraku a sluchu.³⁷ Proto se nabízí otázka: „Proč bych nedokázal rozpoznat i soukromý počitek?“³⁸ Ayer se dále ptá po rozdílu mezi ostenzivní definicí a poukázáním na náš vnitřní počitek. Podle něj, v souladu s Wittgensteinem, je ostenzivní definice jen „prázdnou ceremonii“³⁹, avšak na rozdíl od Wittgensteina nepovažuje ostenzivní definici za prázdnou definici. Ayerovým tvrzením proti Wittgensteinovi je založené na tom, že gesto doprovázející ostenzivní definici musí být naplněno významem, a pokud lze naplnit významem takové gesto, pak jím lze naplnit i slovo, a nemusí být při tom použito dané gesto.⁴⁰ Ayer tak gesto chápe jako upřesňující akt pro správné porozumění, které však nemusí být dostačující. A to proto, že musí být vždy podmínkou pro správné porozumění zaprvé, aby se naskytl příležitost vidět daný objekt při ostenzivní definici a za druhé, je nutné, aby danému významu rozuměli i další účastníci konverzace. Ayer tak podává svou představu Robinsona Crusoea, který se už ocitl na ostrově jako dítě, který tedy nebyl vychován člověkem. Tudíž se ani nemohl dostat do kontaktu s jazykem a komunikací. Přesto si Ayer myslí, že by si Crusoe mohl vymyslet svůj vlastní jazyk pro pojmenovávání objektů. Jak uvidíme dále, tuto představu kritizuje Rush Rhees. Ayer vychází z toho, že někdo jako první musel použít první dorozumívací prostředek. Tak by tedy Robinson Crusoe byl schopný také popisovat své vlastní počítky, protože by byl schopný rozeznávat objekty a asociovat si je s daným výrazem, který by se mu pak vybavil z paměti. Nepopírá, že by Crusoe dělal chyby, ale neklade na ně takový důraz. Pakliže se na ostrově objeví Pátek, začne ho učit výrazům pro okolní svět, ale co se týče soukromých počitků a jejich výrazů, které neodkazují k ničemu přírodnímu, nemusí Crusoe vůbec uspět s jejich vysvětlením, přesto však je schopný

³⁷ *Tamt.*, str. 43.

³⁸ *Tamt.*, str. 43.

³⁹ *Tamt.*, str. 44.

⁴⁰ *Tamt.*, str. 44.

Pátka naučit výrazy, které tyto počitky zastupují. Proto pak bude Pátek schopný poznat, že se Crusoeovi děje nějaký pocit, bude s ním schopný soucítit. Podmínkou je zde totiž společný jazyk, který Crusoe Pátka naučil. To, že někdo mluví o svých vnitřních pocitech a my tomu rozumíme je dáno tím, že jsme si tímto pocitem také někdy prošli. Co Ayera zaráží je, že jsme schopni identifikovat a mluvit také o těch pocitech, které jsme nikdy neměli.⁴¹ Problém podle něj tkví v tom, že je rozlišení na veřejné a soukromé dáno tím, kolik je subjektů pozorování. Tudíž soukromé počitky dokáže vnímat pouze jeden člověk, kdežto listnatý strom, který má charakteristické listy pro dub, sleduje při jeho popisu víc lidí. Ayerovým závěrem je, „že k tomu, aby nějaká osoba používala deskriptivní jazyk smyslupně, není nutné, aby jí nějaká jiná osoba rozuměla. Za druhé, že k tomu, aby někdo rozuměl deskriptivnímu tvrzení, není nutné, aby on sám byl schopen pozorovat, co popisuje. Není dokonce nutné ani to, aby byl schopen pozorovat něco, co se s tím, co popisuje, přirozeně asociuje, jako se pocity přirozeně asociují se svými „přirozenými výrazy“.“⁴² Kdybychom totiž při deskriptivním tvrzení měli vždy objekt naší pozornosti pozorovat, pak bychom si museli naprosto odmyslet deskriptivní tvrzení o soukromých počitcích i tvrzení o minulosti.⁴³

3.2 Interpretace Rushe Rheese

Stejně jako Wittgenstein i Rhees zasazuje jazyk do společenského kontextu. Použití jazyka předpokládá pravidla, na základě kterých se lidé určitým způsobem chovají, něco říkají. Tyto reakce nám pomáhají předporozumět v daném diskursu, jsou to reakce, které si nelze myslet odděleně od jazyka. Dle Rheese odkazování jazyka by bylo něčím prázdným, pokud by tento akt nebyl ovlivěn souvislostmi, lidskou činností nebo tím, co lidé říkají.⁴⁴ Rhees zdůrazňuje důležitost pravidelného používání slov pro dané objekty. Kdyby tomu tak nebylo, vedlo by nepravidelné používání slov k naprostému chaosu, nevědění a neporozumění. To, že chybujeme, mýlíme se v užití slov, je dáno nesprávným porozuměním pravidlu. Protože mýlit se můžeme jen v tom, čemu jsme se naučili.

⁴¹ *Tamt.*, str. 50.

⁴² *Tamt.*, str. 52.

⁴³ *Tamt.*, str. 52.

⁴⁴ R. Rhees, (přeložil Petr Glombíček), *Je možný soukromý jazyk?, Soukromý jazyk, pravidla a Wittgenstein*, str. 56, 57.

Co se týče pojmenovávání našich soukromých, počitků a vjemů, vztáhneme-li to k barvám a bolesti v analogii Rheesových příkladů, poznáváme nějakou bolest nebo na nás působí nějaká barva a díky obecně platným pravidlům pro používání daného pojmu jsme schopni vyjádřit naše pocity. To, že jsme schopni referovat o našich počitcích je dáno tím, že umíme používat jazyk. Tudíž to, že obloze bez mraků jsme zvyklí říkat azurová barva je dáno tím, že používáme stejný naučený výraz jazyka dané společnosti lidí. Z toho hlediska jsme také schopni vyjádřit naše pocity bolesti, protože máme ve slovníku slovo „bolest“, kdyby tento pojem neexistoval, pak bychom se nikdy nebavili o našich bolestech. Avšak zde se Rhees shoduje s Wittgenstein, když říká, že nejsme schopni vědět, zdali někdo zažívá stejné pocity z určitého počitku či vjemu. Otázku soukromého jazyka řeší Rhees tak, že se neptá po soukromém jazyce jako takovém, který není možný, ale ptá se po „soukromém rozumění“, které definuje takto: „... zda mohu rozumět něčemu, co nelze říci v jazyce, kterému by někdo druhý mohl rozumět“.⁴⁵ Zastává stejný názor jako Wittgenstein, když říká, že pakliže by byl člověk, který by se vyjadřoval soukromým jazykem, jeho vyjadřování by bylo zároveň konstatováním i definicí. Musel by se rozhodnout jak používat pojem pro daný objekt a měl by jej takto používat vždy, když se s ním dostane do kontaktu, ale opět zde není nikdo, kdo by zaručil správnost použití daného pojmu. Rhees proto zamítá možnost soukromého rozumění, avšak z jiného důvodu než Wittgenstein: „Důvod nespočívá v tom, že druzí musí vidět, k čemu má slova odkazují. Jde o to, že mají-li má slova vůbec k něčemu odkazovat, musí se jim rozumět. Mohou odkazovat leda v souvislosti s použitím, jež se naučíte, když se učíte, co to slovo znamená. Nemohou k ničemu odkazovat, není-li zde způsob, jak se jazykem mluví.“⁴⁶ Zde Rhees odkazuje k Ayerovi a jeho pojetí Robinsona Crusoea. Odmítá Ayerovu představu Crusoea, který je schopný pojmenovat své počitky, protože tento Crusoe se objevil na ostrově už jako dítě, které nikdy nepřišlo do styku s jazykem, a tak není možné, aby pojmenovával, protože pojmenování je spjaté s jazykem, který ale Crusoe nezná. Ayer zde popisuje smyšlenou situaci, na kterou aplikuje jeho způsob života, života společnosti ovládající jazyk.

Podle mého názoru, díky tomu, že máme záznamy, které dokazují existenci tzv. „vlčích dětí“, které odkojila vlčice a jejichž způsoby chování odpovídaly zvířatům. Tyto děti neuměly používat jazyk a když si jej po nalezení osvojily, měly jen malou slovní zásobu. Z tohoto

⁴⁵ *Tamt.*, str. 62.

⁴⁶ *Tamt.*, str. 63.

příkladu vyplývá, že by pro Crusoa, který žil na ostrově už jako dítě, nebylo přirozené používat jazyk a pojmenovávat objekty, jak se domníval Ayer. I když připomíná, že někdo musel jako první použít jazyk, podle Rheese není tato představa správná, protože pro existenci jazyka je podmínkou společnost a naopak. Jazyk i společnost se vyvíjí dohromady, používání jazyka jde ruku v ruce se způsobem života který vedeme.

3.3 Interpretace Saula Kripkeho

Saul Kripke ve své knize rozvádí Wittgensteinovu myšlenku paradoxu jednání podle pravidla. Protože Kripke interpretuje Wittgensteina velice specificky, přiklání se někteří filosofové pro označení Kripkeho Wittgensteina za Kripkensteina.

Nyní si představíme původní znění Wittgensteinova jednání podle pravidla. „Nějaké pravidlo by nemohlo určit žádný způsob jednání, protože s pravidlem je možno uvést ve shodu jakýkoliv způsob jednání. Odpověď zněla: Jestliže se dá každý způsob jednání uvést s pravidlem ve shodu, pak se dá uvést i do rozporu s ním. Neexistovala by tudíž ani shoda, ani rozpor.“⁴⁷

Kripke se snaží rozvést tento skeptický problém na příkladu matematické funkce a to používání pojmu „plus“ pro symbol „+“ pro označení matematické funkce sčítání. Tato funkce je definována pro všechna celá kladná čísla. Pak tedy pomocí tohoto vnějšího symbolického znázornění a mentální asociace je člověk schopný použít pravidlo pro sčítání. Ačkoliv se, jak uvádí Kripke, pravidlo vztahuje na řešení početních příkladů v naší minulosti, determinuje také naší odpověď pro nekonečně mnoho nových výpočtů.⁴⁸ Následně představuje příklad, kdy z hlediska aritmetického i metalingvistického víme, že „68+57=125.“ Je to tak, protože si to můžeme matematicky ověřit, a protože víme, že symbol „+“ jsme se učili pro početní funkci sčítání. Avšak zde se naskytá skeptická otázka. Jak si můžeme být jisti, že když řekneme „plus“ míníme tím obvyklou funkci sčítání a ne nějakou jinou? „Takže je možné, že jsem možná v minulosti použil „plus“ a „+“ k označení funkce, kterou budu nazývat „quus“ a znázorňovat „ \oplus “. Kdo teď může tvrdit, že toto není ta funkce, kterou

⁴⁷ L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, §201, str. 102.

⁴⁸ S. Kripke, *Wittgenstein on rule and private language*, str. 7.

jsem předtím myslel „+“?“⁴⁹ Skeptikovo otázka zní, jestli měl místo „plus“ použít „quus“ a jestli je přesvědčený o řešení příkladu „68+57“ jako „125“ a ne „5“.

Tohle vede Wittgensteina ke vzdání se nároku na vysvětlení: „Plusem“ jsem myslel „sčítání“ v rámci pravdivostních podmínek, která jsou nyní nahrazena podmínkami tvrditelnosti. A tyto podmínky tvrditelnosti vyžadují aktuální souhlas od společnosti.⁵⁰ Podle Kripkeho se Wittgenstein ptá po spojení mezi minulým záměrem nebo míněním a přítomným jednáním. Myšlenkou, mezi minulým záměrem použití „plus“ a přítomným počítáním, je způsob pochopení jednání podle pravidla řídící použití „plus“. Zmíněný proces ale nepodmiňuje tvorbu jedinečné odpovědi pro neurčitě mnoho sčítání v budoucnu. Právě požadavek souhlasu od společnosti vyloučil možnost soukromého jazyka ve chvíli, kdy Wittgenstein vyjádřil argument ve *Filosofických zkoumáních* §§256-271. Tudíž zde nezáleží na pravdivosti či nepravdivosti příkladu, ale na shodě společnosti.

Saul Kripke tak vytváří koncepci interpretace Wittgensteina, která tvrdí, že problematika argumentu proti soukromému jazyku je obsažena už v §201, který řeší jednání podle pravidla. Představuje svoji vlastní polemiku jednání podle pravidla. Kdybychom to rozvedli až do krajní meze, mohli bychom si představit komunikaci dvou lidí, kteří používají nějaké výrazy. Tyto výrazy ale každý chápe jinak a na základě svých rozhodnutí je používají jinak. Výrazy nejsou nikde ukotvené. Neexistují žádná pravidla, pouzta ta, kde si každý může výrazy vyložit podle sebe a použít podle sebe. Výsledkem by byla společnost, ve které by si nikdo nerozuměl. Otázkou zde je, zdali by Saul Kripke přišel s tímto návrhem, aniž by pročetl *Filosofická zkoumání* dál až k paragrafům, zabývajícím se problematikou soukromého jazyka.

⁴⁹ S. Kripke, *Wittgenstein on rule and private language*, str. 9.

⁵⁰ S. Candlish, G. Wrisley, *Private Investigation*, The Stanford encyclopedia of Philosophy, 2014 [online] Dostupné z:URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/private-language/>>][cit, 2015-17-02].

4.0 PSYCHOPATOLOGICKÉ PORUCHY –ASPERGERŮV SYNDROM

Tato kapitola si klade za cíl charakterizovat poruchy řazené do oboru psychopatologie. Jedná se o poruchy autistického spektra. Kapitola slouží pouze pro seznámení se s danými psychopatologickými poruchami. Jejím cílem není popis poruchy, založený na přísně vědeckém zkoumání. Jedná se o stručnější představení poruchy, za účelem aplikace argumentu proti soukromému jazyku na tyto psychopatologické poruchy.

4.1 *Aspergerův syndrom*

Aspergerův syndrom je řazen spolu s dětským autismem, atypickým autismem a dezintegrační poruchou mezi poruchy autistického spektra. Kateřina Thorová uvádí, že to jsou vrozené poruchy některých dosud ne přesně známých mozkových funkcí, které neumožňují do plné míry porozumět tomu, co jedinec vidí, slyší či v běžném životě prožívá. Duševní vývoj je tak narušen hlavně v oblasti komunikace, v sociálním chování, v představivosti a v oblasti vnímání. Mluví se zde většinou o rigidním, stereotypním a kompulzivním chování těchto jedinců. Je důležité podotknout, že u každého jedince se porucha projevuje odlišně kvůli nekonečně mnoho variacím symptomů. Z vědeckého zkoumání pak vyplývá, že se tak nikdy nesetkáme se stejnými projevy poruch.⁵¹

4.2 *Historické pojetí*

Co se týče historického pojetí, každý psychologický směr popisoval symptomy, dnes označované jako příznaky poruch autistického spektra, na základě své koncepce. Proto můžeme říci, že se setkáme s tolika pojetími, kolik je psychologických směrů.

Úplně první záznam pojmu „autismus“, použil jako první švýcarský psychiatr Eugen Bleuler v roce 1911 pro pojmenování symptomů pozorovaných u schizofrenních pacientů.

Thorová se zmiňuje v rámci popisu poruch autistického spektra o Leovi Krannerovi, jako o prvním psychiatrovi, který se zajímal o děti, jež měly podobné specifické symptomy. Specifické nepřiměřené chování pak definoval jako „časný dětský autismus.“ Původ slova vychází z řeckého pojmu „autos“, který označuje v překladu slovo „sám.“ Thorová se

⁵¹ K. Thorová, *Poruchy autistického spektra*, str. 31.

domnívá, že se tak Kranner „snažil vyjádřit svoji domněnku, že děti trpící autismem jsou osamělé, pohroužené do vlastního vnitřního světa, nezajímající se o svět kolem sebe, neschopné lásky a přátelství.“⁵²

Jasnou definici poruch autistického spektra podal americký psycholog Bernard Rimland. Autismus je tak poprvé definován jako neurobiologická porucha organického původu.⁵³ Základ této definice se drží dodnes.

4.3 Současné pojetí

Z hlediska současného pojetí poruch autistického spektra je podle M.T. Acosty a P.L. Pearla „autismus důsledkem geneticky podmíněných změn v mozkové asociaci.“⁵⁴ Thorová tuto definici dále rozvádí. „Poruchy autistického spektra jsou tak řazeny mezi neurovývojové poruchy na neurobiologickém základě (teoreticky jsou nejvíce zvažovány dysfunkce v oblasti mozečku, limbického systému, kůry mozkové, cingula, hipokampu). Z hlediska neuropsychologického problému dítěte vyvěrají z potíží s vnímáním (příjem informací) a zpracováním informací (problém v oblasti emocí a myšlení). Nejedná se o jedno místo v mozku zodpovědné za vznik poruch autistického spektra, ale spíše o poruchu komunikačních a integračních funkcí mozku. Významnou roli hrají také genetické faktory. Specifické geny tvoří spíše genetickou predispozici ke vzniku poruchy autistického spektra, která teprve v kombinaci s jinými vlivy určuje závažnost poruchy či vůbec vzniku autismu.“⁵⁵

4.4 Charakteristické projevy poruchy

Než se začneme popisovat jednotlivé projevy, je potřeba zmínit, že se můžeme setkat s jedinci, kteří zastupují dva extrémní póly projevů. Jedním tímto pólem je naprostá osamělost jedince. Tito jedinci se při snaze o navázání sociálního kontaktu stáhnou do sebe, schovají se do kouta, odvrátí se. Druhým extrémním pólem je nepřiměřená sociální aktivita. Jedinec se

⁵² *Tamt.*, str. 34.

⁵³ *Tamt.*, str. 41.

⁵⁴ M. T. Acosta, P. L. Pearl, The Neurobiology of Autism; New Pieces of Puzzle, *Current Neurology and Neuroscience Reports*, str. 149.

⁵⁵ K. Thorová, *Poruchy autistického spektra*, str. 61.

snaží o navázání kontaktu s každým. Nectí sociální normu, dotýká se lidí apod.⁵⁶ Tento typ extrémního navazování sociálního kontaktu se tak vymyká představě pojetí autistických lidí jako naprosto osamělých lidí, nevyhledávající kontakty s druhými lidmi.

4.5 Smyslové vnímání u poruch autistického spektra

V pasáži, v níž se Thorová zabývá zrakovými dovednostmi jedinců trpících poruchou autistického spektra, popisuje rozdíl mezi zdravými jedinci a jedinci s poruchou autistického spektra. Na rozdíl od zdravých dětí často chybí zrakové sdílení pozornosti nebo se objevuje později. Jedinci jsou schopni naznačit směr, ale nezapojují oční kontakt, nebo nejsou schopni sledovat směr pohledu, ačkoliv u zdravých jedinců je schopnost udržet oční kontakt prakticky od narození.

Na sluchové podněty někdy jedinec s poruchou autistického spektra reaguje nepřiměřeně, jedná se o tzv. hypersenzitivitu na sluchové podněty. Důsledkem hluku může být strach nebo vyvolání panické reakce, úzkostné situace. Tyto pocity jsou doprovázeny chováním. Jedná se třeba o zakrývání uší, hučení, broukání si nebo odřikávání textů. Opakem hypersenzitivity je hyposenzitivita, projevující se nereagováním na silné zvukové podněty. Nejde o to, že by jedinec neslyšel, pouze nereaguje. Nejčastěji je to patrné při komunikaci. Sluchové sdílení pozornosti se netýká pouze řeči, ale v podstatě všech zvukových podnětů. V oblasti řeči je však podle Thorové deficit nejnápadnější. Můžeme se ale setkat s jedinci trpícími poruchou autistického spektra, kteří výborně reagují na hudbu, a stávají se i genii ve svém hudebním oboru.

Hypersenzitivita u chuťového vnímání způsobuje extrémní vybíravost potravin. S věkem a s pomocí behaviorálních technik se hypersenzitivita reguluje a rozšiřuje se tak i jídelníček. Při hyposenzitivitě naopak jedinci konzumují jakékoliv nepoživatelné předměty.

Hypersenzitivita na čichové podněty se projevuje přecitlivělostí na některé pachy. Ty mohou vyvolávat až pocity zvracení, vyjádření nelibosti problémovým chováním nebo naopak očicháváním předmětů. V rámci hyposenzitivního vnímání se můžeme setkat s jedinci, kteří mají problém s hygienou, protože čich téměř nepoužívají.

⁵⁶ *Tamt.*, str. 63.

Důsledkem malého fyzického kontaktu, které dítě s poruchou autistického spektra vůči matce projevuje může být hypersenzitivita na dotek. Tito jedinci se vyhýbají dotekům, převážně těm, které jsou nepředvídatelné. Nicméně nejedná se pouze o fyzický kontakt s dalším člověkem, ale také například hypersenzitivní vnímání oblečení na těle, vyhýbání se stříhání, česání, mytí rukou atd. Hyposenzitivní vnímání přispívá k motorickým dysfunkcím.

4.6 Komunikace jedinců s poruchou autistického spektra

Kdybychom měli definovat komunikaci podle Petera Vermeulena, pak je to „proces zahrnující „kódování“ a „dekódování“ a interpretování a re-interpretování.“⁵⁷ Řeč je nástrojem přiřazování forem významu. Významy získávají formu různými způsoby a to pomocí mluvené řeči, psané řeči, symbolické (jako jsou například kresby, fotografie), a řeči těla nebo řeči předmětů (jako je zvednutí prázdné sklenice před číšníkem). Řeč je tak systémem složených symbolů. Jedinci s poruchou autistického spektra však většinu lidských symbolů nechápu. Jsou pro ně moc abstraktní. Vermeulen rozlišuje dvě vyšší úrovně řeči. Těmito úrovním předchází úroveň jednodušší sémantická, jejíž funkcí je dání významu prostřednictvím spojení pojmu s daným předmětem. Těmi vyššími úrovněmi je syntaktická, která vyjadřuje vnitřní vztah slov a souvislosti mezi významy. Druhá se nazývá pragmatická. Ta určuje souvislost slov v rámci kontextu. Problémem jedinců s poruchou autistického spektra je, že činí doslovné překlady, symboly vidí jako izolované jednotky. Soustředí se pouze na detaily. Nevidí vzájemné souvislosti a nedokáží obsáhnout celý kontext.⁵⁸ Komunikace je tedy pro jedince s poruchou autistického spektra velice obtížná. Jejich specifický kognitivní způsob poznávání je důsledkem striktního a doslovného chápání instrukcí a situací. Vyznačuje se rigiditou myšlení, značným egocentrismem s omezenou možností empatie, velice nízkou schopností porozumět metakomunikaci, jejímž základem je předávání informací v průběhu slovní komunikace společně s přímým obsahem řečeného, do čehož také řadíme neverbální komunikaci, jako je mimika, gestikulace, haptika, intonace hlasu, proxemika, postulorogie atd.

Vermeulen podává příklady, kdy mají jedinci s poruchou autistického spektra problémy s referenčními slovy jako je velký/ malý, nad/pod atd. Nedokáží rozeznat rozdíl mezi „já-ty.“ Jsou to tzv. „neviditelné koherence slov“, kdy se pojem „já“ může vztahovat

⁵⁷ P. Vermeulen, *Autistické myšlení*, str. 61.

⁵⁸ *Tamt.*, str. 62.

ke komunikativnímu, ale protože se jedinci s poruchou autistického spektra vytváří stálé asociace vnějších věcí a slov, a protože jsou oslovovány zájmenem „ty“, domnívají se někteří, že jsou „ty“, které se vztahuje k nim samým a jiné osoby oslovují „já“. Jak Vermeulen podotýká, nezaměňují role „já“ a „ty“, pouze jim přiřazují jiný význam.

Vermeulen vysvětluje, že jedinci s poruchou autistického spektra mají schopnost rozeznávat mezi tím, co je správné a co chybné, dobré nebo špatné a chápou správnost a korektnost jako velmi důležité faktory ve svých životech. Jsou to pro ně spolu se stereotypním, opakovaným chováním styčné body. Avšak nedokáží chápat, zdali má nebo nemá něco smysl, protože smysluplnost vyplývá ze souvislostí, z pochopení kontextu a významu jako celku. „Autismus proto není jen problémem stanovení významu; je to problém stanovení smyslu (významu a záměru)“⁵⁹

Všechny tyto charakteristiky jsou základem poruch autistického spektra. Co se týče Aspergerova syndromu popíšeme si ještě specifické vlastnosti projevů chování podle Kateřiny Thorové.

V každém vývojovém stadiu se diagnostikuje projev Aspergerova syndromu odlišně. Respektive co se týče předškolního věku, u dětí s Aspergerovým syndromem dochází ke spontánnímu vývoji. Ale například v mladším školním věku některé symptomy odeznívají, a proto bývá stanovení diagnózy obtížnější. V období pubescence může dojít k útlumu odlišného projevu chování a nebo naopak u pubescentů začne docházet například k sebezraňování. Jedinec se projevuje stereotypním chováním a nebo je agresivní. Zhoršují se také sociální vztahy nebo komunikační a sebeobslužné dovednosti.⁶⁰ Tak se postupně utvoří člověk, který má, co se týče sociální oblasti, obtíže akceptovat kritiku, potíže ve vnímání, akceptování a používání nepsaných sociálních pravidel, zhoršený cit pro společenské chování. Potíže rozlišit, jaké činnosti si může dovolit je v soukromí, a nikoli na veřejnosti. Dostavuje se problém s odhadem osobního prostoru u druhého člověka a necitlivé vyjadřování emocí. Obtížně si hrají s ostatními. Jsou neschopní přizpůsobovat své chování různým sociálním rolím a využívat určité „sociální role.“ Velice prudce a silně vyjadřuje pocity libosti

⁵⁹ *Tamt.*, str. 91.

⁶⁰ K. Thorová, *Poruchy autistického spektra*, str. 245-250.

a nelibosti. Rigidně lpí na pravidlech a sociálních konvencích, i když je zapotřebí flexibilní přizpůsobení se situaci apod.⁶¹

V rámci fyzické stránky a potíží s vnímáním a chováním se můžeme setkat s jedincem, který je přecitlivělý na různé smyslové podněty. Je neobratný, a tak má potíže s udržením rovnováhy, s odhadem vzdálenosti a délky nebo s koordinací jemné a hrubé motoriky. Může u něj docházet k verbalismu (mnohomluvnost) nebo ke zvýšené hlasitosti projevu během období stresu a frustrace. Dochází také k potížím v rámci iniciování očního kontaktu nebo s rozpoznáváním obličejů různých osob. Jedinci se také vyznačují silnou vybírvostí v jídle, která může dospět až k averzi vůči určitým druhům jídla.⁶²

Z hlediska kognitivní, řečové a emoční charakteristiky dochází k problému s vyjadřováním emocí, k malé schopnosti porozumět vzájemným pravidlům konverzace jako je například přerušování, snaha o dominanci, malá frekvence účasti, potíže se změnou témat, potíže iniciovat a ukončit konverzaci, ulpívání na tématu. Jedinci s Aspergerovým syndromem jsou necitliví na neverbální signály, které vysílají ostatní lidé. Také doslovně interpretují instrukce, slova a fráze a je pro ně obtížně tzv. „čtení mezi řádky“. Mají problémy s hovorovými a ustálenými výrazy, běžnými humornými výrazy. Dochází tak k potížím se zobecňováním a abstraktním myšlením. Vytváří si neologismy. Preferují vizualizované instrukce a opakující se jednoduché a rutinní činnosti. Projevuje se u nich až rigidní lpění na pravidlech a rutině. Nicméně velice dobře vnímají detail, především vizuální, ale nedokáží odhadnout významnost tohoto detailu. Mají velice dobré konkrétní myšlení. Vyskytují se potíže se zhodnocením příčiny a důsledku v oblasti chování a také s vyjádřením vzteku. Na to navazují také záchvaty vzteku, zuřivosti a totální nevnímání okolí, které je bezpříčinné. Tito jedinci mohou mít stavy deprese a úzkosti například v důsledku změn v rutíně, prostředí nebo okolí.⁶³

Pro naše potřeby jsou nejdůležitější projevy chování v rámci vyjadřování emocí a svých pocitů, které je pro ně velice obtížné. Dále také schopnosti komunikace a navazování sociálních vztahů. U dětí s Aspergerovým syndromem může a nemusí dojít k opožděnému vývoji řeči. Avšak vývoj řeči se projevuje odlišně. Jak píše Thorová, je charakteristická

⁶¹ *Tamt.*, str. 253-254.

⁶² *Tamt.*, str. 254-255.

⁶³ *Tamt.*, str. 255-256.

„mechanická, šroubovitá a formální řeč kopírující výrazy dospělých. Děti s Aspergerovým syndromem mívají potíže hlavně v oblasti pragmatického užívání řeči, což znamená, že řeč málokdy odpovídá sociálnímu kontextu dané situace.“⁶⁴ Je pro ně také typické vymýšlení nových slov pro jednotlivé předměty.

⁶⁴ *Tamt.*, str. 186.

5.0 SOUKROMÝ JAZYK V PSYCHOPATOLOGII

Pro záměr práce jsem v předchozích dvou kapitolách představila dvě stěžejní témata. Jedná se o Wittgensteinův argument proti soukromému jazyku a Aspergerův syndrom. Představení témat bylo jen cestou vedoucí k nadcházejícímu bodu. Nyní se pokusím nahlédnout Wittgensteinův argument proti soukromému jazyku a jeho platnost právě v kontextu Aspergerova syndromu.

5.1 Argument proti veřejnému jazyku

Wittgenstein, jak už víme, zasazuje jazyk do veřejného prostoru. Jazyk se odehrává v jazykových hrách a v jeho používání se odráží naše životní forma. Veřejný jazyk je veřejný z toho důvodu, že společnost plní kontrolní funkci pro jeho správné použití. Veřejný prostor, v němž jsou zakotvena pravidla, zastává jakousi nadosobní autoritu, která udržuje celý koncept jazyka pohromadě. Pro Wittgensteina je soukromý jazyk nepotřebný, nesmyslný a nic nevyjadřující. Kdyby soukromý jazyk neexistoval, nic by se v podstatě nezměnilo, protože by pro společnost neplnil žádnou vyjadřovací funkci. Přesto, že naše vnitřní pocity jsou těžko popsatelné, dokážeme je, pomocí pojmů, které jsme se naučili, interpretovat prostřednictvím jazyka. Běžně máme tendence naše soukromé počítky, vjemy a pocity vyjadřovat, stavět je do nějaké pozice v rámci veřejného jazyka. Máme snahu náš soukromý pocit popsat tak, aby tomu rozuměli i ostatní. K tomuto porozumění dochází díky přepisu našeho niterného fyzického či psychického stavu do veřejného jazyka. Zkušenosti nás učí jak se vyjadřovat, když se nám něco vnitřně děje. Existuje jakési nepsané pravidlo pro popis těchto dějů, kterým se řídí většina společnosti. Odůvodněně píšu „většina“, protože jak se ukáže dále, ne všichni jsou schopni vyjadřovat své vjemy, pocity a prožitky.

Další podmínkou pro porozumění je fakt, že jsme se už někdy s podobnými pocity, které druhý popisuje, setkali. Abychom mohli rozumět kontextu vypovídajícího, musíme už v sobě mít předporozumění pro to, co má být řečeno.

Pokud bychom si mohli představit soukromý jazyk, měl by to být jazyk, který je známý pouze svému uživateli a stvořiteli. Sloužil by pro vyjadřování jeho pocitů, prožitků a vjemů. Kontrolní funkci by tu plnil samotný uživatel soukromého jazyka. Wittgensteinův argument proti soukromému jazyku ukazuje na nemožnost určit, zdali je soukromě použitý pojem pro popis nějakého psychického či fyzického stavu oprávněný a na základě čeho lze nárokovat

správnost takového použití. Jinými slovy, uživatel by mohl svým soukromým jazykem vyjádřit nějaký niterný stav jedním způsobem a podruhé zase druhým způsobem, aniž by si byl vědom záměny a svého omylu. Kdybychom se pokoušeli dodržovat soukromý jazyk striktně tak, jak jej popisuje Wittgenstein, byli bychom už jen malý krůček od Kripkeho představy soukromého jazyka. Byli bychom každý sám reprezentantem společnosti. V podstatě si sebe můžeme představit jako člověka, který má nad sebou bublinu, v níž jsou zavěšené všechny výrazy a významy, které používáme. Každý by měl svoji bublinu, která by pro ostatní byla neprůhledná, a z té by čerpal. Kdyby se dva potkali a začali mezi sebou komunikovat, každý by tahal výrazy ze své bubliny a interpretoval pomocí svých významů. Konverzace by mohla být přínosná po určitou dobu pro obě strany, ale mezi sebou by se nikdy nedorozuměly. Podle Wittgensteina jedinec v rámci soukromého jazyka nemůže plnit kontrolní funkci, je potřeba nadosobní autority, která kontroluje správnost či nesprávnost použití daného pojmu v dané jazykové hře. Z takové představy by vyplývalo pro jedince, kteří by nebyli schopni správně používat veřejný jazyk, také to, že by nebyli schopni žít správně, resp. sdílet životní formu. Protože jazyk se uskutečňuje v životní formě a životní forma je vyjádřena prostřednictvím jazyka. V podstatě bychom si takového jedince mohli představit jako akvarijní rybičku, která za sklem máchá ploutvičkami, otvírá pusku, ale nic z ní nevychází. My nic neslyšíme. Takovému jedinci by vlastně Wittgenstein odepíral nárok na jazyk, na komunikaci a na sociální život. Může si Wittgenstein činit nárok na to, aby někomu odepřel používání jazyka? Zohlednil vůbec jedince, kteří mají problém se správným používáním pravidel jazyka, ať už by šlo o psychopatologickou poruchu nebo jen fakt, že člověk neměl v dětství možnost docházet do školy? Z jakého důvodu se nám zdá, že je soukromé jakýmsi způsobem stále přítomno? Kdyby přeci neplnil soukromý jazyk žádnou funkci, nepoužívali bychom jej. Nebo se to jeví jen tak, že každý pojem charakterizujeme jeho opakem a Wittgenstein jen potřeboval popsat veřejný jazyk prostřednictvím neexistujícího, fiktivního soukromého jazyka? Je vůbec možné vymyslet něco, co neexistuje?

5.2 Soukromý jazyk v projevech jedinců s Aspergerovým syndromem

Moje kritika argumentu proti soukromému jazyku cílí na Wittgensteinův omezený výběr aktérů, na které lze argument aplikovat. Zastávám názor, že Wittgenstein nezohlednil například jedince trpící poruchou autistického spektra a domnívám se, že u nich v jistých ohledech můžeme spatřit jakousi soukromou složku, jež je nám nepřístupná, a přesto jsme

schopni se s nimi domluvit. Abych mohla rozvést svoji kritiku proti argumentu, předvedu na několika příkladech projevy komunikace a vyjadřování jedinců s Aspergerovým syndromem.

U jedinců s Aspergerovým syndromem se projevuje malá schopnost komunikace, nedomýšlené jednání a přísné dodržování zažitých pravidel. S komunikací u těchto jedinců souvisí i nesprávné porozumění významu, kontextu a nesprávná interpretace. Pozornost je u nich totiž soustředěna na jednotlivé detaily z celku. Proto také můžeme často vidět obrázek puzzlí, jako symbol vystihující jejich způsob myšlení. Pakliže by při komunikaci došlo například ke dvojsmyslu, jedinec s poruchou by měl problém význam dvojsmyslu zaznamenat a vůbec pochopit.

Dále existuje u jedinců trpících Aspergerovým syndromem velká pravděpodobnost nepochopení abstraktních vyjádření, protože jejich abstraktní myšlení není natolik rozvinuté. Anthony Attwood ve své knize zmiňuje Carol Grayovou, která vyvinula techniku nazvanou „společenské příběhy“, pomocí kterých se děti s Aspergerovým syndromem učí, jak správně jednat v různých sociálních situacích. Na základě pochopení pravidel jsou následně schopné tato pravidla aplikovat, ale za podmínky, že ta situace bude probíhat podle naučené šablony. Jakmile by došlo k nějaké změně, děti by byly hned zmateny.

Na příkladu školní jídelny tak demonstruje nepochopení nastalé situace jak dítětem, tak učitelským dozorem. Situace je taková, že dítě s Aspergerovým syndromem je vnímáno ve školní jídelně jako zlobivé, agresivní a drzé. Podle Grayové by takové hodnocení odpovídalo na většinu dětí, ale ne na děti trpící Aspergerovým syndromem. Důležité je, aby si dozor s dítětem promluvil a zjistil příčinu jeho chování. Důsledkem rozrušeného chování dítěte je, například nepochopení toho, proč by mělo stát v řadě a čekat na výdej oběda. Ono nevidí význam organizovaného stání v řadě. Nebo nedokáže pochopit, proč by se nemohlo stát vedle sebe, ale musí se stát za sebou, nebo proč by vůbec mělo stát v řadě apod. Důležitá je zde trpělivost učitelky a správné a jasné vysvětlení významu pravidla stání v řadě. Jakmile to dítě s poruchou pochopí, je schopno toto pravidlo používat.⁶⁵ Aplikování pravidla může dojít až do takové situace, kdy dítě upozorňuje všechny ostatní, aby nepředbíhali (například i učitelský dozor), protože to není v souladu s pravidlem stání v řadě. Stává se tak, dalo by se říci, kontrolní složkou, vyžadující od všech přesné dodržování pravidla. Druhá situace, která by mohla nastat, je taková, že by používal pravidlo pro stání v řadě ten daný den, kdy mu

⁶⁵ A. Attwood, *Aspergerův syndrom*, str. 33.

pravidlo bylo vysvětleno. Ale druhý den by pravidlo opět porušilo a to proto, že by se domnívalo, že toto pravidlo bylo míněno pouze pro kloučka, který měl na sobě zelený svetr, ale dnes má na sobě svetr modrý, a proto pro něj pravidlo neplatí. Z tohoto příkladu jasně vidíme způsob uvažování jedinců s poruchou autistického spektra.

Následující příklad je velice charakteristický. Jedinec s poruchou ví, že pro bezpečnost přechodu má vstoupit do vozovky ve chvíli, kdy se na semaforu objeví zelená. Jenomže najednou v půlce jeho cesty přeskóčí zelené světlo na červené. Pokud by použil pravidlo pro červenou, pak by se měl zastavit. Protože červená znamená „stůj“. Měl by zastavit uprostřed přechodu na frekventované křižovatce? Protože ve chvíli, kdy zastaví v prostředku přechodu, se roztroubí auta čekající na zelenou, aby se mohla rozjet. Nastalá situace jedince s poruchou samozřejmě rozruší, protože uposlechl naučeného pravidla, ale došlo pro něj k neočekávané situaci. Problém tkví v nepřeborném množství pravidel, která se dají aplikovat na vždy určitou danou situaci. Okolnosti, ve kterých dochází ke změnám pravidel, činí jedincům trpící poruchou autistického spektra velké potíže. Jedná se o pochopení kontextu, v rámci kterého interpretujeme nastalou situaci a následně podle okolností jednáme. Ale tento člověk zná pouze tato dvě pravidla a neumí chápat situace kontextuálně, ale pouze na základě detailů, které nedokáže poskládat dohromady. Nejedná se zde o správné použití gramatiky a sémantiky, ale o význam slova zasazeného do dané řečové hry. Pro nastalou situaci je význam použití symbolu červené naprosto zřejmý. Rychle přejít silnici.

Předešlé příklady demonstrují myšlení, vnímání a interpretování daných situací jedinci s poruchou autistického spektra. S Wittgensteinem se shodneme na jejich schopnosti používat pravidla. Tohoto aplikování jsou schopni ve chvíli, kdy se jej naučí, stejně jako většina lidí, ale na rozdíl od té většiny, mají problém se adaptovat na měnící se okolnosti. Z tohoto hlediska je pro ně každá, byť podobná, situace něčím naprosto novým a oni nevědí jak se zachovat, protože tu nedošlo k procesu učení se. Jsou omezeni na schopnost řízení se pravidlem vždy jen na naučenou situaci, kterou ovládají, ale při jejím pozměnění u nich nedojde k „přeinterpretování“ dříve interpretované, naučené situace.

Žijí tito jedinci v nesouladu s životní formou, jestliže se nejsou schopni adaptovat na četné jazykové hry? Ačkoliv je pravdou, že svým specifickým způsobem vystupují ve veřejném prostoru, jsou také aktéry v naší společnosti, které bychom neměli opomíjet. I když existuje

určitá jejich část, která je pro nás neznámá, jsou součástí jazykového společenství. Jestliže byl Wittgenstein skeptický k těm, kteří neumí hrát jazykové hry, pak já bych v takových soudech byla vstřícnější. Nemůžeme přeci lidem, kteří mají problémy s interpretováním informací, odepírat schopnost podílet se na veřejném diskursu. Stačí si jen představit situaci, kdy je pacient s Aspergerovým syndromem na terapii se svým psychoterapeutem. Psychoterapeut se vyptává a pacient odpovídá, ať už smysluplně či nesmyslně. Otázkou je, zdali odpovídá k tématu a zdali jsou jeho informace shodné s jeho činy. I přesto, že je toto jen modelová situace, dokážeme si představit, že při komunikaci s pacientem s poruchou se vznáší ve vzduchu ještě něco nevyřčeného. Zdá se, jakoby nám něco unikalo, něco soukromého, niterného, nějaký ještě jiný význam toho všeho, co nám pacient říká. Ačkoli psychoterapeut dokáže z pacientových odpovědí vyvodit nějaké závěry, nemůže si být jistý, že si pod nějakým pojmem pacient představuje to stejné, co si představuje psychoterapeut nebo většina lidí. Mohli bychom říci, že v takovéto situaci by psychoterapeut neměl mít tzv. „předporozumění?“ Vycházím z toho, že pokud nám něco takový jedinec vypráví, my nemůžeme s jistotou říci, že to, co si představujeme pod celou konverzaci je stejné, jako to, co si představuje jedinec s poruchou. Pokud bychom se dotazovali po významu a žádali jeho vysvětlení, nemuseli bychom se žádného dočkat anebo bychom dostali pokaždé odlišné. Jinak řečeno, neměli bychom žádný prostředek pro ověření správnosti řízení se pravidlem. Máme nedostatek zkušeností, nebo se nám nikdy nestalo, že bychom prožívali nějakou nastalou situaci podobným způsobem, abychom mohli říci, že rozumíme tomu, co má jedinec s poruchou na mysli? Nemyslím zde, že bychom nerozuměli, když řekne, že „venku prší“. Ale proto, že nevíme, co znamená jeho způsob vnímání deště, protože venku za oknem pouze zahradník zalívá květiny a on vidí padající vodu.

Otázkou zde je, nakolik má jazyk jedince s poruchou deficitní funkce a nakolik jej můžeme chápat jako něco obohacujícího pro jazyk veřejný? Z hlediska něčeho obohacujícího bychom se jistě mohli bavit o jazyku jako prostředku vyjadřující to soukromé. Ale v případě jedince s Aspergerovým syndromem, i když se dotýká veřejného jazyka, my nikdy nepoznáme přesný význam použití jeho slov. Je to něco tak niterného, že k tomu nikdy nebudeme mít přístup, nikdy to nebude vyjádřeno druhým, protože nám schází zkušenost s takto chápaným významem slov. My budeme slova chápat tak, jak je běžně chápeme, ale nikdy si nebudeme jisti, že mají stejný význam pro jedince s poruchou, popřípadě, jestli naše pochopení významu

není přímo v rozporu s jeho chápáním významu. Vždy totiž předpokládáme, že ostatní vnímají věci a situace stejně jako my sami. A jakožto něco nevyjádřitelného, bychom to mohli považovat za soukromé.

Stejně jako proměnlivost významu je dána způsobem použití pojmu v dané jazykové hře, je i řízení se pravidlem velice proměnlivé. To dělá z jedince s poruchou autistického spektra dezorientovanou a ztracenou osobu v dané společnosti, kultuře a tedy životní formě. A tak se stává jedinec s Aspergerovým syndromem cizincem ve své vlastní kultuře.

Nejsem si jistá, zdali je mé řešení uplatnění soukromého jazyka u jedinců s Aspergerovým syndromem více pro tyto jedince pozitivní, než Wittgensteinův striktní argument proti soukromému jazyku. Východiskem podle mého je fakt, že bychom měli brát v potaz jakousi soukromou složku jazyka u jedinců s poruchou. Důležité na druhou stranu je správné vedení diskursu psychoterapeuta s pacientem, tak, aby byla léčba úspěšná. A proto porozumění jako takové není úplně podstatné.

ZÁVĚR

V této bakalářské práci byla představena stěžejní témata *Filosofických zkoumání* Ludwiga Wittgensteina. Přední zájem byl však soustředěn na Wittgensteinovu analýzu konceptu soukromého jazyka za účelem její aplikace v oboru psychopatologie. Dospěla jsem k názoru, že Wittgenstein argumentující proti soukromému jazyku nezohledňuje jedince, kteří trpí psychickou poruchou, jež specificky modifikuje používání jazyka. Těmto jedincům tak upírá možnost účastnit se veřejného diskursu. Mým záměrem bylo oslabit Wittgensteinův argument.

Závěr, který vyplývá z této bakalářské práce, ukazuje, že Wittgensteinův argument proti soukromému jazyku pozbývá platnosti u jedinců trpících Aspergerovým syndromem. Na základě analýzy argumentu proti soukromému jazyku i projevů jedinců s Aspergerovým syndromem při komunikaci a interpretaci se domnívám, že kdybychom chápali doslova Wittgensteinův argument, pak bychom pacientům s poruchou odepřeli vůbec možnost komunikovat. Jestliže Wittgenstein tvrdí, že jazykové hry mají jen tenké hranice a počet možných variací jazykových her je nekonečný, pak si myslím, že by se do těchto variací měl řadit i jazyk jedinců s Aspergerovým syndromem. Proto zastávám takový názor, že bychom měli uznat jejich způsob komunikace jako jednu z nekonečna možných jazykových her. V jejich způsobu komunikace spatřujeme jak prvky veřejného diskursu, o kterém se můžeme jednoduše přesvědčit prostřednictvím vedení rozhovoru s takovými pacienty, tak i prvky soukromého jazyka. To, co při diskursu považujeme za to skryté, stojí za vyřčenými informacemi. Soukromé v sobě obsahuje jejich odlišný způsob interpretace jak dané informace, tak i samotnou interpretaci světa. Tato soukromá oblast je neznámá a neprobádaná.

Pro další pokračování práce bych navrhovala četnější výzkumy založené na empirickém pozorování jedinců s Aspergerovým syndromem. Naskýtala by se možnost longitudinálního výzkumu. Doporučila bych rozšířit výzkum jak na pacienty, tak na jedince, kteří nevykazují žádné příznaky poruchy a následnou komparaci mezi získanými daty. Analýze by se podrobil způsob komunikace verbální i nonverbální, postoje, hodnoty, emoce, kognitivní funkce, myšlení, mozková činnost atd. Sebraná data by se použila na vymodelování situace či situací zasazených do Wittgensteinovského pojetí argumentu proti soukromému jazyku.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. **Acosta, T. Maria, Pearl, L. Phillip.** The Neurobiology of Autism; Pieces of Puzzle. *Current Neurology and Neuroscience Reports*. 2003. 3, 149-156 s. ISBN neuvedeno.
2. **Ayer, Alfred J.** Je možný soukromý jazyk? In Petr Glombíček. *Soukromý jazyk, pravidla a Wittgenstein*. Praha : Filosofia, 2006, 35-52. ISBN 80-7007-248-2.
3. **Attwood, Anthony.** *Aspergerův syndrom*. Praha : Portál , 2012. 203 s. ISBN 978-80-262-0193-9.
4. **Candlish Stewart, Wrisley George.** Private Investigation, Saul Kripke. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [online] Dostupný z: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/wittgenstein/>. [Cit. 2015-17-02].
5. **Glock, Hans Johann.** *A Wittgenstein Dictionary*. Oxford : Wiley - Blackwell, 1996. 416 s. ISBN 978-0631185376.
6. **Glombíček, Petr.** *Soukromý jazyk, pravidla a Wittgenstein*. Praha : Filosofia, 2006. 283 s. ISBN 80-7007-248-2.
7. **Kripke, Saul.** *Wittgenstein on rule and private language*. Cambridge (Massachusetts) : Harvard University Press. Cambridge, 1982. 192 s. ISBN 0-674-95401-7.
8. **Rhees, Rush.** Je možný soukromý jazyk? In Petr Glombíček. *Soukromý jazyk, pravidla a Wittgenstein*. Praha : Filosofia, 2006. 53-73. ISBN 80-7007-248-2.
9. **Thorová, Kateřina.** *Poruchy autistického spektra*. Praha : Portál, 2012. 453 s. ISBN 978-80-262-0215-8.
10. **Vermeulen, Peter.** *Autistické myšlení*. Praha : Grada, 2006. 130 s. ISBN 80-247-1600-3.
11. **Wittgenstein, Ludwig.** *Filosofická zkoumání*. Praha : Filosofia, 1993. 294 s. ISBN 80-7007-103-6.

SUMMARY

The main purpose of this bachelor thesis is to take into account Wittgenstein's analysis of the private language concept in the psychopathology. Within the framework of psychopathology I specialise in the spectrum disorder in autism, especially in the Asperger's syndrome. To introduce the issue of the private language concept I describe Wittgenstein's conceptions of Philosophical Investigations. This subchapter elucidate the main terms and ideas of the Wittgenstein's theory. In the following chapter is described the Wittgenstein's analysis of the private language concept. I conclude the whole chapter by interpretations of Wittgenstein made by Alfred Ayer, Rush Rhees and Saul Kripke. The contents of the second chapter is the describing of characteristic qualities of the people suffering from the spectrum disorder in autism – with a special concentration on the Asperger's syndrome. The target of the latest chapter, and of the whole bachelor thesis, is to find out, if there is a possibility to apply Wittgenstein's private language concept in the communication of people with Asperger's syndrome. Thanks to many examples I realize that in some aspects we can consider the communication of the people with Asperger's syndrome to be a private language.